

Tres textos del segle XVI sobre vricolacs

L'any 1929 la guia turística de George Horton sobre les illes Cíclades titulava aquests paratges com «la llar de les nimfes i els vampirs». Tanmateix, avui en dia el turisme que visita Grècia ignora totalment aquesta part de la seva història. Sense anar més lluny, pensem que Dorothy Demetracopoulos Lee entrevistà l'any 1934 alguns emigrants americans procedents de l'Arcàdia, al Peloponès, i de l'Àsia menor que recordaven perfectament històries sobre vricolacs escoltades durant la seva infantesa en els seus llocs de naixement (Dorothy Demetracopoulos Lee, 1942). Sembla per tant, que lluny de voler rendibilitzar l'atractiu d'antigues creences i supersticions, Grècia ha optat per a esborrar les traces d'una part de la narrativa folklòrica nacional recent amb la vista posada en una Europa moderna que defuig, al menys en aparença, de qualsevol símptoma de superstició¹. En aquest sentit Grècia ha apostat pel seu gloriós passat llunyà, bressol de la cultura occidental².

Els Vricolacs, una «superstició oriental»

Presentem tres textos breus del segle XVI sobre els vricolacs. A banda del seu interès intrínsec sobre el tema dels mal morts, convé assenyalar allò que l'investigador sobre estudis hel·lènics Álvaro García (2013) ha ressaltat de manera notable i és que els cadàvers revinguts grecs, ja des de les seves primeres aparicions a la cultura occidental, han servit de forma més o menys explícita per a contraposar orient i occident, com si es tractés de dos móns oposats. L'Est, el món de l'estrany, el domini de la superstició i les faules en paraules dels escriptors religiosos i escèptics. Una realitat contraposa a l'oest, suposadament més inclinat a l'objectivitat i als fets comprovats. Aquesta tensió encara la podem trobar en una novel·la tan tardana i tan propera al tema com *Dràcula* d'Stoker i la seva Transsilvània imaginada.

El primer text que presentem procedeix de *De situ Japigiae*, una relació descriptiva i geogràfica de principis del segle XVI que ens parla de la Lapígia, la part més meridional de la Pulla, corresponent a les províncies actuals de Lecce, Taranto i Brindisi. L'autor fou Antonio de Ferraris (1444–1517), un metge, filòsof i astrònom italià d'ascendència grega. L'obra s'acabà el 1511, però no fou impresa fins l'any 1553 a Basilea, a expenses de Giovanni Bernardino Bonifacio. Es reimprimí el 1558 i de nou el 1624, amb alguns canvis, a Nàpols (Defilippis 1984). En la seva descripció de Nardò (Lecce), esmenta la creença en dones practicants de males arts que poden adoptar la forma

Representació de d'Antonio de Ferraris en un medallot anterior a 1517

d'animals o volar a terres llunyanes i explicar el que en d'altres hi passa. Aquestes es reunien en llocs sinistres i lacustres per a ballar les seves danses; podien entrar i sortir per portes tancades i passar a través d'esquerdes; matar nens i d'altres coses estranyes. L'autor assenyala sentir-se especialment sorprès pel fet que una cosa tan poc creïble hagi rebut greus condemnes per part dels papes. És interessant observar el seu escepticisme davant la creença en les bruixes que tants estralls causà sobretot als segles XVI i XVII; i, la crítica explícita a la màxima autoritat de la jerarquia catòlica.

Immediatament després interpola a la seva descripció la referència als vricolacs. No hem d'oblidar que malgrat haver nascut a la península itàlica, pertanyia a la minoria grega de Salento:

«Semblant n'és la faula dels vricolacs, que es troba estesa per tot l'Orient. Es diu que les ànimes dels que han portat una vida malvada solen eixir de nit de les seves sepultures com si fossin focs follets; s'apareixen als seus coneguts i amics, es mengen animals, espanten i maten als menors i després se'n tornen a les seves sepultures. La plebs supersticiosa obre les fosses, trosseja el cadàver, li treu el cor; i, l'incinera. Després, escampa les cendres als quatre vents, és a dir, a les quatre cantonades del món, creient que d'aquesta manera cessarà la plaga. Encara que tot això no sigui més que un conte, ens mostra quan d'odiosos i d'excrables resulten per a tothom aquells que han portat una vida depravada, independentment de si són vius o morts» (de Ferraris 1553: 620-621).

El segon, en ordre cronològic de redactat, es deu a Heinrich Cornelius Agrippa von Nettesheim (1486-1535), un famós

escriptor, metge i filòsof alemany. Però fou per la seva faceta d'esoterista per la qual ha passat a la història.

La seva obra fonamental és la *Filosofia Oculta*, publicada en llatí en tres volums entre 1531 i 1533. Se la considera una contribució significativa a la discussió renaixentista sobre el poder de la màgia ritual i la relació amb la religió. Hi ha versions modernes

Retrat de Heinrich Cornelius Agrippa (1524).

en llengües com l'alemany, l'anglès, l'espanyol, el francès o l'italià. A més dels estudiosos acadèmics, es llegeix com una font d'autoritat entre els interessats en l'ocultisme i l'esoterisme. La fama de l'autor i les reedicions i versions fan que de fet el fragment sigui força conegut.

Al capítol XLI del tercer llibre, dedicat a recollir opinions sobre la vida després de la mort, l'autor esmenta molt de passada a un tipus de revingut que anomena «catachanes». Naturalment es refereix als cataxanàs, la versió dels vricolacs de Creta. Tanmateix, ignorem a quina font concreta es refereix amb la vaga referència «cretensiu annalibus».

El text és molt concís, però conté idees interessants que es troben en textos posteriors. Agrippa no deixa cap dubte que els cataxanàs són de naturalesa corpòria. Però cal considerar més coses. D'una banda, és la primera referència occidental que ens informa de la necessitat dels revinguts de retornar per satisfer unes suposades necessitats sexuals amb les seves vídues. En segon lloc, el text esmenta també per primer cop el procediment de clavar un instrument puntegut al cor del revingut, en aquest cas un clau, com a mesura apotropaica.

«També es llegeix als annals dels cretencs que els difunts³ anomenats Catexanàs⁴ acostumen a romandre als seus cossos, retornen a veure les seves mullers que abandonaren en morir per a gaudir d'elles; i, que per tal d'evitar-ho i impedir que les infectessin, la normativa local disposava travessar amb un clau de banda a banda el cor dels que retornaven després de morir i d'incinerar el cos sencer» (Agrippae 1533: 300).

L'últim dels textos fou una referència de Martin Kraus (1526-1607), humanista alemany, especialitzat en llengua i cultura

grega en la seva *Turco-Græciæ libri octo*, publicat a Basilea l'any 1584. El llibre recull informació sobre els costums i formes de vida dels grecs sotmesos als otomans, basant-se sobretot en correspondència rebuda pel propi Kraus. Precisament en una d'aquestes lletres procedent de Constantinoble s'esmenta el text que ens interessa. Tanmateix, no sabem en quin lloc passen els fets, si a la capital o en alguna altra població⁵.

El fragment ens mostra també un espectre homicida i que s'extermina mitjançant la incineració. El cadàver mostra un cert

Retrat de Heinrich Martin Kraus, 1590.

nivell d'incorruptió, amb la pell tensa, recordant la d'un tambor, un *timpanita*, segons la tradició grega.

«El Dissabte de Pentecosta, els turcs van incinerar un grec que duia dos anys mort, ja que la gent creia que de nit abandonava la seva sepultura i assassinava els seus semblants. Altres afirmen, però, que la veritable causa és que més de quinze persones van morir al veure el seu espectre. Quan el desenterraren, es trobà que la seva carn s'havia descompost, però la pell estava sencera i enganxada als ossos» (Kraus 1584: 490).

Jordi Ardanuy

Notes

¹ A diferència de Romania, oferint alhora un històric i un novelesc Vlad Tepes. O fins i tot els modestos intents de Sèrbia: Albiol (2012).

² La qüestió ha estat més desenvolupada per Álvaro García Martín (2013).

³ «Manes», a l'original.

⁴ «Catechanes» al text d'Agrippa.

⁵ Jan Louis Perkowski (2012) ho situa a Istanbul el 21 maig de 1575, però del text no es pot establir el lloc exacte dels fets, malgrat que és probable que sigui aquest.

Referències

Jaume Albiol (2012). «Sava Savanović, reclam turístic». L'Upir [en línia], núm. 34 (desembre), p. 186-192. Disponible a: <<http://www.cercle-v.org/Upir/u34-1.htm>>. Consulta: 22 de novembre de 2016.

Henrici Cornelii Agrippae ab Nettesheym a consiliis et archiuis Inditiarii sacrae Caesareae Maiestatis. *De occulta Philosophia: Libri tres*. [Colònia]: [Soter], 1533.

Dorothy Demetracopoulou Lee (1942). «Greek Accounts of the Vrykolakas». *The Journal of American Folklore*, vol. 55, núm. 217, p. 126-132.

Antonio De Ferraris (1553). *De situ Japygiae*. Basilea: Pietro Berna.

Domenico Defilippis. «L'edizione basileense e la tradizione manoscritta del 'De situ Iapygiae' di Antonio De Ferrariis Galateo». *Quaderni dell'Istituto nazionale di studi sul rinascimento meridionale*, vol. 1, 1984, p. 25-50.

Álvaro García Marín (2013). «Haunted Communities: The Greek Vampire or the Uncanny at the Core of Nation Construction». A: Agnieszka Stasiewicz-Bienkowska; Karen Graham. *Monstrous Manifestations: Realities and Imaginings of the Monstrous*. Oxford: Inter-Disciplinary Press, p. 53-64.

George Horton (1929). *Home of Nymphs and Vampires: The Greek Isles*. Indianapolis: The Bobbs-Merrill Company.

Martin Kraus (1584). *Turcograeciae Libri Octo: Quibus Graecorum Status Sub Imperio Turcico, in Politia et Ecclesia, Oeconomia et Scholis, iam inde ab amissa Constantinopoli, ad haec usque tempora, luculenter describitur*. Basel: Leonardus Ostenius.

Jan Louis Perkowski (2012; original 1992). «El vampir folklòric búlgar». *L'Upir* [en línia], núm. 31, p. 104-118. Disponible a: <<http://www.cercle-v.org/Upir/u31-2.htm>>. Consulta: 22 de novembre de 2016.